

Zwols Historisch Tijdschrift

Landgoed Windesheim

82e jaargang 2015 nummer 2 - 8,50 euro

Wim Huijsmans

Suikerhistorie

(Collectie ZHT)

Kapsalon Kalf, op de hoek van de Brederostraat en de Herfterweg/Herenweg, zomer 2015. (Foto Elske Bootsma)

Kapsalon Kalf, Brederostraat 2

In Zwolle wordt bij de achternaam Kalf snel gedacht aan een kapperszaak. Er zijn meer personen met die naam, die kapper zijn (geweest) in onze stad.

Kapsalon Kalf aan de Brederostraat 2 (op de hoek met de Herfterweg) dateert van 1932, toen de uit Aalten afkomstige broers Gerrit (1912-1970) en Bernardus Kalf (1914-1986) hun zaak op dit adres begonnen. De eerste 'deed' de dames en de tweede de heren. De zaak draaide goed. Bijna elk jaar verschenen in de *Zwolse Courant* wel een of meer advertenties waarin een leerling- of een ervaren kapper of kapster gevraagd werd. In 1950 moest de gevraagde kapster goed kunnen onduleren en watergolven. In latere advertenties is sprake van haarstylisten die op de hoogte moesten zijn van de laatste haarmode en trends.

Na de Tweede Wereldoorlog begon Kalf in een pand aan de Herenweg tegenover de kapsalon ook een zaak voor het huren van gelegenheden- en toneelkleding. In de sinterklaastijd komen er bijna aan de lopende band sinten en pieten naar buiten, keurig aangekleed en geschminkt. Rond 1970 trad de volgende generatie aan. Hans Kalf, een zoon van Gerrit, ging met zijn tijd mee. Zijn modern ingerichte zaak staat garant voor kwaliteit en comfort waar alles draait om hair en beauty, aldus een advertentie uit 1980, waar je als modebewuste vrouw de deur niet voorbij kunt gaan. De kapsalon aan de Brederostraat maakt nu met drie andere vestigingen in Zwolle deel uit van Hans Kalf Intercoiffure waar 'creatieve haarstylisten' werken. Zij moeten er voor zorgen dat de klant met een goed haargevoel weer naar huis gaat.

Redactioneel

Jan Gulikers en Ad van Halem hebben al twee boeken met een prachtige combinatie van tekst en fotografie op hun naam staan.

Die boeken zijn gewijd aan het IJsselgebied. Wij zijn verheugd met hun publicatie nu in dit zomernummer van het *Zwols Historisch Tijdschrift* over een ander landschapsthema, namelijk het landgoed Windesheim. Maar aangezien wij een historisch tijdschrift zijn, bevat hun artikel ook een aantal interessante en (deels) nog niet eerder gepubliceerde foto's uit een particuliere collectie, beelden van een trouwerij op het huis Windesheim een jaar voordat deze havezate in 1944 door geallieerd vuur verwoest werd.

Het bijna driehonderd jaar oude Schnitgerorgel in de Grote Kerk is een van de belangrijkste barokorgels ter wereld. Henny Wullink besteedt aandacht aan de balgentreders van dit instrument, een beroep waarvan u wellicht nog nooit gehoord hebt. Dankzij recent onderzoek naar dit orgel zijn er in dit artikel een aantal nieuwe gegevens verwerkt over de beoefenaars van dit ambacht. Ook bij dit artikel staan interessante afbeeldingen die het verhaal aanschouwelijk maken.

Willem van der Veen heeft zijn aflevering zeven van de Tijlgeschiedenis vanuit een nieuw perspectief geschreven, want hij is nu aangekomen bij de periode waarin hij uit zijn persoonlijke herinneringen kan putten en dat heeft een interessant verhaal opgeleverd.

Bij de rubriek 'Recent verschenen' onder meer aandacht voor het nieuwe boek van Jan van de Wetering over twee ondernemende families, een landgoed en een Overijssels verzekeringsbedrijf; aan de verschijning van dit boek is ook een tentoonstelling in het Stedelijk Museum Zwolle gekoppeld. Wij wensen u veel leesplezier en een zonnige zomer.

Inhoud

Suikerhistorie Wim Huijsmans	46
Landgoed Windesheim Jan Gulikers en Ad van Halem	48
Balgentreders van het Schnitgerorgel Henny Wullink	62
Twee eeuwen de krant van Tijl <i>Aflevering 7: Met nieuwe hoofdredacteur op weg naar groter verspreidingsgebied</i> Willem van der Veen	68
Recent verschenen	74
Mededelingen	76
Auteurs	77

Coverfoto: De hoofdingang van het landgoed Windesheim. (Foto Ad van Halem)

Landgoed Windesheim

Jan Gulikers en
Ad van Halem

Het dorp Windesheim is historisch gezien van grote betekenis. Bij het naderen van het dorp vanuit Zwolle valt de fraai gerestaureerde hervormde kerk op. Oorspronkelijk was dit gebouw de brouwerij van een belangrijk kloostercomplex. Aan het einde van de veertiende eeuw vestigden de 'Broeders des Gemenen Levens' zich vanuit Zwolle en Deventer op deze plek. Vanuit dit moederklooster heeft de beweging van de Moderne Devotie zich over Noordwest-Europa verspreid. Maar er zijn meer historisch interessante plekken te vinden in Windesheim.

Ten zuidwesten van de dorpskern en het voormalige klooster ligt het landgoed Windesheim, gelegen op een stroomrug van de IJssel en grenzend aan de spoorlijn Zwolle-Deventer. Het totale landgoed omvat ongeveer 570 hectare, waarvan 470 hectare in gebruik is als landbouwgebied. Bij de nieuwe parkeerplaats bij de ingang van het landgoed staat vermeld dat er al in de twaalfde eeuw (lijkt nogal vroeg...?) op deze plek sprake was

van een 'Hof Winsem', een middeleeuwse versterking die in 1745 is afgebroken.

In de *Zwolse Regesten* van oud-stadsarchivaris Berkenvelder wordt melding gemaakt van de verkoop in Mastenbroek in 1370 van '... 12 morgen land die als slagen behoren bij de hof te Wyndesim ...'.¹ In 1959 wijdt de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis (VORG) in haar jaarlijkse bundel een artikel aan het huis Windesheim.² Auteur (en oud-rijksarchivaris) Haga begint met de constatering dat er heel weinig gepubliceerd is over de havezate. Hij maakt melding van een artikel uit 1922 in het tijdschrift *Buiten*, waarin fraaie foto's zijn opgenomen van het huis, het prachtige interieur en van de tuinen van de havezate. In 1983 is er in een publicatie over de havezaten van Salland en hun bewoners door Gevers en Mensema aandacht besteed aan de geschiedenis van huis Windesheim.³ In een boek over de geschiedenis van Windesheim uit 1987, uitgebracht ter gelegenheid van het 600-jarig bestaan van het dorp, is ook een hoofdstuk gewijd aan het huis.⁴

Geschiedenis van het landgoed

Gevers en Mensema vermelden dat Hendrik Schaep, een man van Twentse afkomst, in 1408 door de proost van St. Lebuïnus beleend werd met het huis Windesheim.⁵ In die tijd was er nog sprake van een eenvoudig complex van boerenerven. Generaties lang bleef het landgoed in het bezit van de familie Schaep. Vermoedelijk heeft Reinier Schaep in 1596 de beschikking gekregen over een deel van de goederen van het landgoed en heeft er een huis 'naar zijn stand' laten bouwen, 'het huys to Winsem'.⁶ Aan het einde van de zeventiende eeuw kwam de laatste vertegenwoordiger van de familie Schaep, Helmich Maximiliaan, in financiële problemen en in 1727 zag zijn weduwe zich

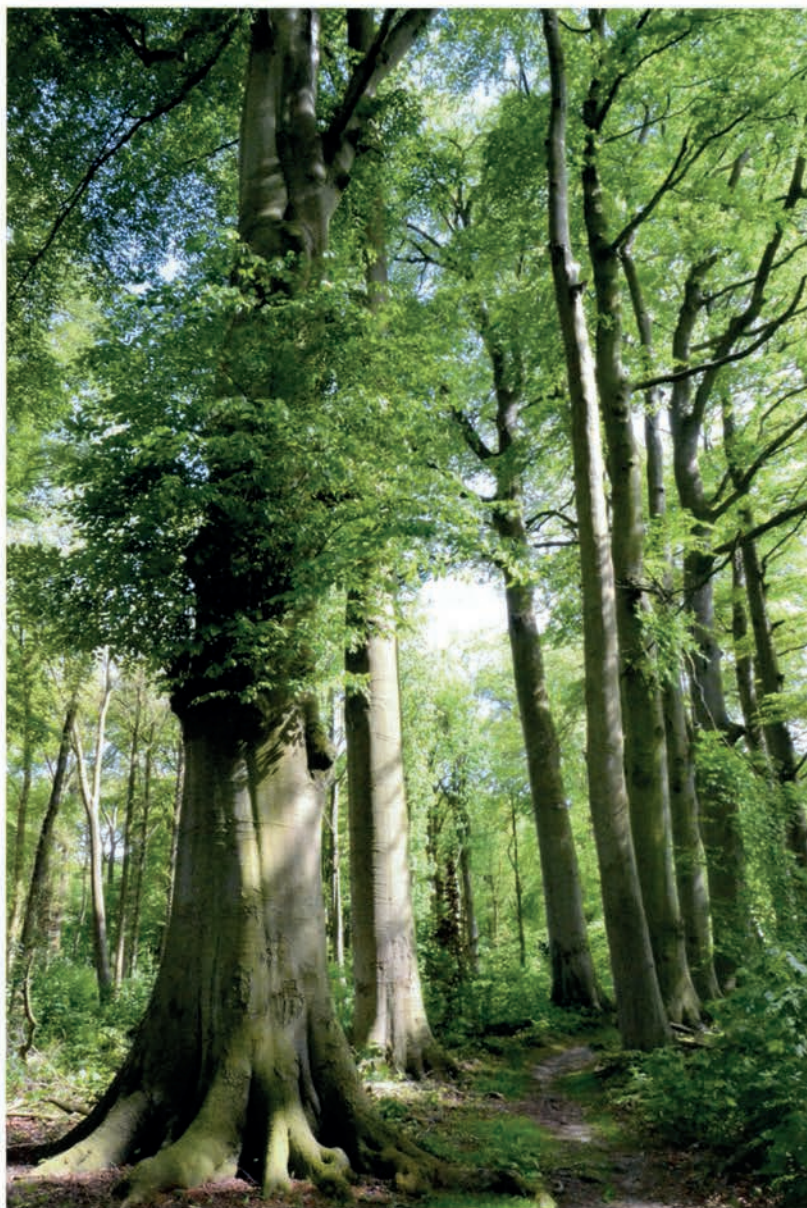

De kerk van Windesheim in 1974, voor de restauratie in de tweede helft van de jaren tachtig. (Collectie HCO)

genoodzaakt het oude familiegoed publiekelijk te verkopen. De havezate Windesheim werd in 1730 gekocht door Gijsbert van Dedem, dijkgraaf van Salland, die in Wijhe al de havezate De Gelder bezat.

Na het overlijden van het echtpaar Van Dedem kwam huis Windesheim in handen van Paulus Benelle, een koopman afkomstig uit Amsterdamse regentenkringen. Tussen 1744 en 1750 liet hij het huis aanmerkelijk verfraaien en omtoveren tot een 'Amsterdams grachtenpaleis'.⁷ Door de aankoop van boerderijen en land werd ook het landgoed vergroot. Benelle kocht bovendien havezate Den Dam in Hellendoorn, maar kennelijk gingen zijn uitgaven zijn financiële draagkracht te boven. Enkele jaren later kon hij niet meer aan zijn financiële verplichtingen voldoen en werden al zijn bezittingen op last van de schuldeisers openbaar geveild.

Aan het einde van de achttiende eeuw kwam huis Windesheim in het bezit van Joachim van Plettenburg en Cornelia Charlotte Feith. Als gouverneur van Kaap de Goede Hoop had Van Plettenburg enig fortuin gemaakt en de vergaarde schatten uit Oost-Indië en Zuid-Afrika werden in huis Windesheim uitgesteld. Zijn weduwe liet later de gehele tuinaanleg rondom het huis veranderen en grote gedeelten van het omliggende land werden erbij getrokken. Het ontwerp van het parkbos in de Engelse landschapsstijl, met zijn bossen en vijvers, slingerpaden en hoogteverschillen is gemaakt in 1789 door architect Jacob Otten Husley. Opmerkelijk, want Otten Husley was veeleer een architect van gebouwen, zoals het stadhuis van Groningen; er zijn van hem geen andere tuinontwerpen bekend. In het ontwerp neemt de slingervijver een belangrijke plaats in. Bij de aanleg is gebruik gemaakt van het feit dat met weinig kosten stromend water van de 'beek op Windesheim' door de waterpartijen op het landgoed geleid kon worden. De architect geeft in zijn ontwerp nauwkeurige aanwijzingen voor de slingerbeweging, de breedte, de diepte en zelfs het reliëf van de bodem: 'De bodem moet zoveel mogelijk waterpas gegraven worden om te voorkomen dat er in de kuilen vuil achterblijft, dat gaat rotten en een

onaangename reuk verspreidt (...) Het eiland dat door de Slingervijver ontstaat, moet ontoegankelijk blijven. De grond op het eiland moet min of meer oneffen en bergachtig gemaakt worden (...) Midden op het eiland hoort een urn, vaas of tombe geplaatst te zijn of wellicht een kleine piramide op een voet waarop geschreven staat "Aan Laura", "Aan Phyllis" of iets dergelijks (...) Alles

Beukenlaan in het parkbos.

Het kerkhof van Windesheim met het familiegraf van de familie De Vos van Steenwijk genaamd van Essen.

moet met inzicht en smaak gearrangeerd worden en zo natuurlijk mogelijk zijn, slechts hier en daar op kunstmatige wijze een beetje geholpen.⁸ Op een eilandje in de slingervijver werd een heuvel aangelegd (later de 'kogelvanger' genoemd, omdat de kogels daar insloegen als de baron vanuit het huis zijn schietoefeningen deed) en er werden ook bruggetjes en een tuinkoepeltje in Chinese stijl aangelegd.⁹

De slingerbeek op het landgoed.

Na de dood van de weduwe Van Plettenburg werd het landgoed bij publieke veiling in 1813 gekocht door mr. Hendrik Anthony Zwier baron de Vos

van Steenwijk genaamd van Essen, afkomstig uit Vollenhove.¹⁰ Via zijn tweede zoon Evert Frederik, lid van de ridderschap van Overijssel en, net als zijn vader, lid van Provinciale Staten van Overijssel, ging het landgoed in 1879 over op Jan Arend Frederik, die benoemd werd tot burgemeester van Zwollerkerspel en dijkgraaf van Salland.¹¹ In 1910 kwamen de bezittingen in handen van Frederik Henri de Vos van Steenwijk (1882-1973), die in 1914 te Diepenheim huwde met Rutgera gravin Schimmelpenninck van 't Nijenhuis. De tuinen in de directe omgeving van het hoofdgebouw en de bouwhuizen werden in die tijd opnieuw aangelegd en vorm gegeven door de bekende tuinarchitect en dendroloog Leonard Anthony Springer (1855-1940).

In het hart van het landgoed stond een hoofdgebouw – er wordt gesproken van havezate, herenhuis en zelfs 'kasteel' – dat in 1944 door de geallieerden werd verwoest. Van de havezate, ook bekend als huis Windesheim, is slechts de ruïne van de kelderverdieping overgebleven. Na de verwoesting van dit huis in 1944 werden de tuinen en de twee symmetrische bouwhuizen, voorgebouwen van het hoofdgebouw, decennia lang verwaarloosd.

Uitg. H. J. v. d. Wal.

Foto M. Duveen, Groningen,

De Huize Windesheim, Groet uit Windesheim.

Ingekleurde prentbrieffkaart van huis Windesheim uit 1905. (Collectie HCO)

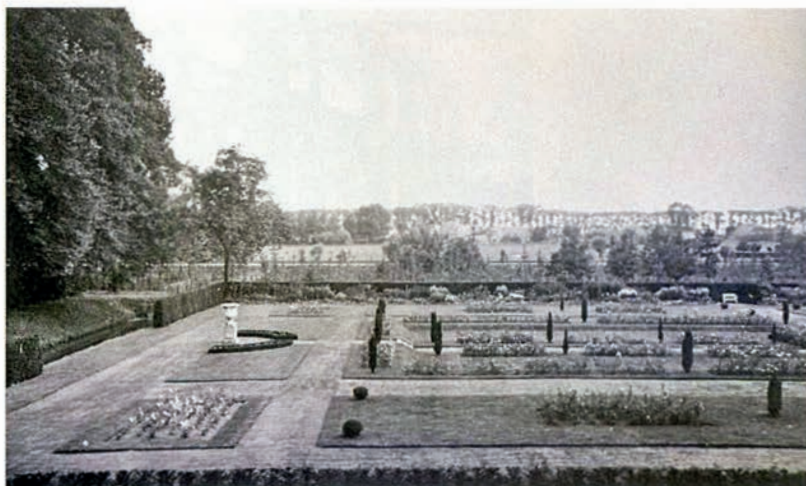
Links: Grafsteen op het graf van de familie De Vos van Steenwijk genaamd van Essen.

Windesheim, Kasteel

Prentbrieffkaart van huis Windesheim met de beide bouwhuizen begin jaren twintig van de twintigste eeuw. (Collectie HCO)

Onder: De tuin van huis Windesheim voor de oorlog. (Riek Ruitenber, Historische Werkgroep Windesheim)

Verwoesting van de havezate

Hendrik Steenbergen, geboren in 1917, heeft vrijwel zijn hele arbeidzame leven op het landgoed Windesheim doorgebracht. 'In 1942 ben ik in dienst gekomen bij baron de Vos van Steenwijk. Op het landgoed vond ik werk en, wat misschien nog belangrijker was, mijn vrouw en ik kregen er ook een woning. Vanaf mijn vijftiengste tot mijn zevenennegentigste heb ik met veel plezier in een dienstwoning op het landgoed gewoond. Dankzij de steun van mijn dochter en mijn zoon heb ik zo lang zelfstandig kunnen wonen. Sinds een half jaar woon ik nu hier in het verzorgingstehuis Het Weijtendaal in Wijhe, het geboortedorp van mijn overleden vrouw, maar ik mis Windesheim wel. Elke woensdagmiddag ga ik er nog heen, naar de bejaardensoos om er een kaartje te leggen en wat bij te praten. Maar zelfstandig wonen zat er niet meer in: ik zie heel slecht, mijn gehoor is minder geworden en lopen kan ik alleen met behulp van mijn rollator.'

Hendrik Steenbergen was ooggetuige van de verwoesting van de havezate, ruim zeventig jaar geleden. Als hij er over praat komen de beelden weer helder voor zijn geest:

'Het was op een zondag, eind oktober 1944. Pal tegen het bos van het landgoed stond een

Duitse goederentrein stil. Het was een stralende dag. Plotseling kwamen er een paar Engelse jagers overvliegen die de trein beschoten. Later schoot ook een van de jagers dwars door het dak van het grote huis, waarbij veel ruiten sneuvelden. Kennelijk hadden ze het gemunt op de staf van de Duitse legereenheid die in het grote huis zijn intrek had genomen. De generaal liep mank, misschien vermoedden de geallieerden dat Seyss-Inquart zich hier schuil hield. De baron en de jonkheer waren eerder al ondergedoken, maar de baronesse en de freule, haar oudste dochter, waren er nog wel, samen met de butler, de kokkin en het linnenmeisje. De freule was een opvallende verschijning met haar knalrode haar. Diezelfde avond hebben de Duitse bezetters het huis verlaten. In de dagen daarna was het overgebleven personeel druk doende met het opruimen van de ravage en de aannemer was bezig met het herstel van het dak en de ramen. Op donderdag meldde de aannemer dat hij de dag erna niet kon komen, omdat hij eerst een andere klus in Wijhe moest klaren. Op vrijdagochtend keek mijn vrouw naar de lucht en zei: "Je moet de baronesse en het personeel waarschuwen, er zitten opnieuw vliegtuigen in de buurt." Dat heb ik gedaan en dat was maar goed ook. Om precies 12 uur 's middags schoten Engelse jagers met brisantgranaten op het grote huis. Het waren net gloeiende spijkers die door de lucht vlogen. In een mum van tijd stond het huis in lichterlaaie. Vooral de plafonds, die met stro en pleisterwerk waren afgewerkt, brandden als fakels. Ik stond er met mijn neus boven op, ik schat op een afstand van een meter of vijftien. Gelukkig hadden de bewoners dekking kunnen vinden in de kelders van het huis, er vielen geen doden of gewonden. Ik heb me wel eens afgevraagd wat er gebeurd zou zijn als er onder de Duitsers wel slachtoffers waren gevallen? Hadden de bezetters dan wraak genomen op de dorpsbewoners, zoals gebeurd is in Putten? Maar de Duitsers waren al daarvoor vertrokken, vermoedelijk omdat ze reeds op zondag de conclusie hadden getrokken dat het er niet langer veilig was. Pas op vrijdag 27 oktober is het huis helemaal verwoest. Volgens de gemeente was het op 20 oktober, maar ik weet bijna zeker dat het een week later was.'

Ruïne van huis Windesheim, na de beschieting en brand in 1944. (Riek Ruitenbergh, Historische Werkgroep Windesheim)

Werken op het landgoed

Samen met Hendrik Steenbergen kijken we terug op een lange periode van werken op het landgoed: 'Het was wel mooi werk, altijd in de buitenlucht. Maar "onze meneer" was slecht met betalen. Ik verdiende op een gegeven moment ongeveer 60-65 gulden per week, terwijl ongeveer 100 gulden een normaal loon was in die tijd. Toen ik met de baron sprak over loonsverhoging kreeg ik te horen: "Je verdient al een vermogen. Je kan wel meer verdienen, maar dat gaat dan ten koste van jullie woning." Die opmerking heeft hem veel geld gekost! Ik was bepaald niet "bange" voor "onze meneer" en ik heb me toen aangesloten bij de vakbond. Zo kreeg ik toch mijn loon waar ik recht op had, met terugwerkende kracht. Maar de verstandhouding heeft er niet onder geleden, de oude baron wilde mij niet kwijt.'

Op het landgoed werkten vier of vijf mensen, onder leiding van werkbaas Van Werven. Aan het einde van de oorlog werden door de Duitsers bomen gekapt bij de ingang van het landgoed. Er was een tekort aan brandstof voor de legervoertuigen en daarom werden deze met hout gestookt. Toen de baron na de oorlog terugkeerde op zijn landgoed en zag dat er bomen verdwenen waren, werd boswachter Bredewold ter verantwoording geroepen. Hij had dat moeten voorkomen. Steenbergen: 'Ja, de oude baron was echt boos. De boswachter werd ontslagen, maar later heeft hij hem toch weer aangenomen. Hij kon hem niet missen. "Onze meneer" hield echt van het bos. Als hij nu zou zien dat er zoveel mooie eiken en beu-

ken gekapt zijn, dan zou hij er erg veel moeite mee hebben. Zijn zoon, de jonker, liet later de zaak veel meer op zijn beloop.'

Na veertig jaar trouwe dienst werd Hendrik Steenbergen op zijn vijftenzestigste aangesteld als jachtopziener en hij zou dat blijven tot zijn tachtigste. 'Nee, ik was geen boswachter, daar moet je een officieel papiertje voor hebben. Ik zorgde er voor dat er voldoende fazanten waren voor de jacht. Ik kocht de jonge kuikens in Raalte en liet ze door mijn krielkippen verder grootbrengen. Het opfokken van die fazanten was voor mij echt een liefhebberij en als ze groot waren liet ik ze op het landgoed los. De jonge baron had inmiddels een jachtvergunning verleend aan een zekere heer Groen uit Leiden. Een paar keer per jaar kwam hij jagen op het landgoed en behalve fazanten werd er af en toe ook een ree geschoten. Nog steeds zitten er reeën op landgoed Windesheim, maar minder dan in mijn tijd.'

Landgoed in verval

Na de oorlog en na de verwoesting van het huis Windesheim vertrokken de baron en de barones naar Frankrijk. De beide dochters waren al eerder in het huwelijk getreden en woonden niet meer op het landgoed. De oudste dochter Jurjana Margriet huwde met jhr. Maurits Lodewijk Quarles van Ufford, die van 1937 tot aan zijn overlijden in 1944 burgemeester van IJsselmuiden was. De jongste dochter Christine huwde in 1943 met jhr. Abraham Gevers. 'Meneer Frits' en 'mevrouw Vos' verbleven in de zomermaanden nog wel in de villa

Ruïne van de havezate gezien vanaf de noordzijde, links het oostelijke, rechts het westelijke bouwhuis.

Frederik Henri baron de Vos van Steenwijk genaamd van Essen zet zijn handtekening bij het huwelijk van zijn jongste dochter Christine met jhr. Abraham Gevers. Zij trouwden op 5 november 1943 in huis Windesheim. (Particuliere collectie)

Rechts: Rutgera de Vos van Steenwijk genaamd van Essen - Schimmelpenninck bij het huwelijk van haar dochter Christine, november 1943. (Particuliere collectie)

De bruiloftsstoet van Christine de Vos van Steenwijk genaamd van Essen en Abraham Gevers van de havezate op weg naar de kerk. (Particuliere collectie)

Rechts: Koetsjes staan te wachten voor het oostelijke bouwhuis bij het huwelijk van Christine de Vos van Steenwijk genaamd van Essen met Abraham Gevers. (Particuliere collectie)

tegenover het voormalige grote huis, waar zoon Jan Arend (1922-2008) zijn intrek had genomen. Samen met steenfabrikant Quirijns en wegenbouwer Te Siepe behoorde de baron tot de belangrijkste personen in het dorp. Op sommige gedeelten van het landgoed is de klei afgegraven ten behoeve van de steenfabricage. In de 'Breziel', een van de oudste ontginningsstukken niet ver van de havezate, werd de klei in het begin van de twintigste eeuw nog gestoken met een schop en werden de stenen in veldovens met de hand gestapeld en met turf afgestookt.¹² Later werd de klei met een dragline gewonnen en gebakken in vlamovens. Door het afgraven van de klei zijn de tichelgaten

op en rond het landgoed Windesheim ontstaan, een natuurgebied dat beheerd wordt door Staatsbosbeheer.

De mensen in Windesheim keken tegen de familie op en vooral de oudere bewoners gedroegen zich onderdanig: bij een ontmoeting ging de pet af. 'Meneer Frits' gedroeg zich ook als een echte baron, hij had feodale trekjes. In het dorp wordt verteld dat hij veel geld had gebeurd als compensatie voor de verwoesting van de havezate. Het was zijn bedoeling om Windesheim weer op te bouwen en plannen zijn er inderdaad gemaakt, door de architect A. de Maaker. Volgens de verhalen had zoon Jan Arend echter in het geheel geen

interesse daarin en zijn de plannen door de baron niet ten uitvoer gebracht. De barones overleed in 1969 in Zwolle en de baron in 1973 in Windesheim. Beiden zijn aldaar begraven in het familiegraf op het kerkhof.

Zoon Jan Arend verkreeg na hun overlijden alle onroerende goederen en bleef als vrijgezel wonen in het huis achter de hoge beukenhaag. In de ogen van zijn ouders kon 'Pietje', zoals hij door hen genoemd werd, geen goed doen. Riek Ruitenbergh, lid van de historische werkgroep van Windesheim, heeft de jonker goed gekend. 'Hij was de jongste van het gezin, een lieve man, maar ook een bijzondere man. Hij had op de Rijks Hogere School voor Tuin- en Landschapsinrichting in Boskoop gestudeerd en op het landgoed kon hij zijn kennis en kunde in praktijk brengen. Hij stond dicht bij de natuur en in het dorp zeiden we dat hij met bomen kon spreken. Hij hield zich bezig met het uitdunnen en snoeien in het parkbos en met Hendrik Steenbergen overlegde hij over de werkzaamheden. Maar de jonker was niet altijd even handig. Zo stond hij een keer bedremmeld bij de vrouw van Hendrik op de stoep. Hij was uit een boom gevallen omdat hij de tak waarop hij zat had afgezaagd... De jonker gaf niet

veel om uiterlijk vertoon. Toen hij op een dag in een gescheurde regenjas rondliep en ik hem voorstelde om deze te herstellen, want wat moesten de mensen wel niet denken, antwoordde hij: "Maak je geen zorgen, de mensen in het dorp weten heus wel dat ik betere kleren heb." Het beheer van zo'n groot landgoed was voor hem een hele opgave.'

Aan het bos werd wel onderhoud gepleegd, maar in de loop der jaren dreigde het parkbos dicht te groeien. De baron had er, net als zijn vader, moeite mee om nog gezonde bomen weg te halen. Het oorspronkelijke ontwerp van het parkbos raakte steeds meer op de achtergrond en de fraaie tuinen rond de voormalige havezate verwilderden. Omdat de bouwhuizen tientallen jaren niet meer bewoond werden raakten deze in verval.

Links: Jan Arend de Vos van Steenwijk genaamd van Essen bij het huwelijk van zijn zuster Christine, november 1943. (Particuliere collectie)

Onder: De fundamente van het verwoeste huis met het oostelijke bouwhuis in 1978. (Collectie HCO)

Herstel van het landgoed

Rond 1980 trok het echtpaar Warmolt en Ruth van der Feltz-Quarles van Ufford – Ruth was een nicht van de baron – zich het lot van het complex aan en kocht het landgoed. Het bouwhuis aan de oostelijke kant werd gerestaureerd en voor bewoning geschikt gemaakt. Het bouwhuis aan de linkerkant van de oprit was oorspronkelijk de paardenstal, waar de Arabieren, die ooit door de barones als koetspaarden gebruikt werden, onderdak vonden. Ze zijn op het landgoed begraven en met grafstenen zijn de plekken gemarkeerd. Datzelfde geldt voor de begraafplek van de honden. In het parkbos zijn verder nog restanten van

een oude koelkelder te vinden. 's Winters werden blokken ijs uit de gracht gehaald en in een diep gat in de grond gestapeld. Daar bleef het zo koud dat ook in de zomermaanden nog restanten van het ijs voor voldoende koeling zorgden om levensmiddelen (vlees, bier en wijn) te bewaren. De ijskelder is er nog wel, maar hij is zwaar beschadigd door een omgevallen boom.

Warmolt en Ruth van der Feltz hadden allebei kunstgeschiedenis gestudeerd. Als cultuurminnaars hadden zij plannen om bijvoorbeeld door middel van exposities en huisconcerten de exploitatie van het landgoed mogelijk te maken. Ook aan het herstel van de tuinen werd door de nieuwe

De hoofdingang van het landgoed.

bewoners veel zorg besteed. Zij hebben echter niet lang van hun inspanningen kunnen genieten, want zij kregen te kampen met persoonlijke en financiële tegenslagen. Ruth raakte na een auto-ongeluk in maart 1992 ernstig gewond en heeft ongeveer twee jaar in coma gelegen voor zij in 1994 overleed. Zij werd in Windesheim begraven. De exploitatie van het landgoed viel daarnaast hoger uit dan was begroot, waarop baron Van der Feltz het landgoed weer van de hand deed aan de oorspronkelijke eigenaar Jan Arend de Vos van Steenwijk.¹³

Stichting Landgoed Windesheim

Ook na het overlijden van zijn ouders bleef Jan Arend de Vos van Steenwijk voor de Windesheimers 'de jonker' of de 'jonge' baron. Toen hij in 2008 overleed, werd het landgoed, conform zijn wens, ondergebracht in de Stichting Landgoed Windesheim. Op deze manier wilde de baron de eenheid van het landgoed bewaren en de toekomst zeker stellen.

Op de website van de Stichting staat het volgende: 'Het doel van de Stichting Landgoed Windesheim is het behoud van het landgoed als particuliere economische eenheid (...) Om het landgoed op kortere termijn voor publiek interessanter te maken maar ook om het op de lange termijn (duurzaam) te bestendigen, wil het bestuur

een aantal vernieuwingen doorvoeren. Voor de lange termijn wordt nagedacht over (her)bestemming van het terrein, bijvoorbeeld in de sfeer van een talentcentrum, vergadercentrum of zorghotel. Voor de lange termijn wordt niet uitgesloten dat alsnog onderzocht wordt of het oude landhuis opnieuw kan worden herbouwd, mits haalbaar en met een passende bestemming.'

Hoewel het langetermijnperspectief van het landgoed nog niet bekend is, heeft de Stichting een aantal projecten in gang gezet om het landgoed voor publiek beter toegankelijk en aantrekkelijker te maken. Aan de spoorzijde is in 2013 een nieuwe brug met toegangshek voor wandelaars geplaatst en er is een parkeergelegenheid met infoborden bij de (hoofd)ingang gerealiseerd. Ook de wandelroutes op het landgoed zijn inmiddels goed aangegeven. Wellicht wordt de geometrische rozentuin semipermanent voor publiek toegankelijk gemaakt. De oude taxussen zijn inmiddels vervangen door nieuwe exemplaren. Overwogen wordt ook om de historische bloementuin te herstellen. Het bestuur onderzoekt verder in hoeverre de ruïne meer beleefbaar en wellicht toegankelijk kan worden gemaakt. De ruïne vraagt hoe dan ook om actie, niets doen leidt tot verder verval.

Een krantenartikel in *de Stentor* uit 2008 naar aanleiding van het overlijden van Jan Arend

Nieuwe brug met toegangshek tot het landgoed voor wandelaars.

baron de Vos van Steenwijk genaamd van Essen heeft als kop 'De fundamenten van het verwoeste kasteel Windesheim zakken langzaam weg in de slotgracht.'¹⁴ De baron had voor zijn overlijden de suggestie gedaan om niet alleen de fundamenten te restaureren, maar meteen de hele havezate te herbouwen. Dat bleek een brug te ver, de financiële consequenties van een dergelijk project waren aanzienlijk. Zijn vader, Frederik Henri, had kort na de oorlog al overwogen het kasteel te herstellen, maar dat bleek niet haalbaar. De resten van de muren werden daarop omver gehaald, tot enkel de fundamenten overbleven die we vandaag de dag nog kunnen zien.

De bouwhuizen – links het oostelijk, rechts het westelijk – gezien vanuit de voormalige rozentuin.

Rijksmonument

Het gehele centrale deel van het landgoed Windesheim, inclusief een deel van het terrein met de dienstwoningen direct aan de zuidzijde van de Windesheimerweg, heeft tegenwoordig de status van Rijksmonument met als kwalificatie 'zeer hoge waarde'. Niet alleen zijn de historische gebouwen en de monumentale entrees met de hekwerken beschermd, maar ook de ruïne van het grote huis, diverse tuinsieraden en vazen en verder enkele bakstenen bruggetjes hebben een beschermde status. Ook de totale parkaanleg valt onder Rijksbescherming en daarbij worden als afzonderlijke elementen genoemd:

- Het voorterrein met het voorplein
- De rozentuin aan de oostzijde van het bouwhuis (ontwerp van Leonard Anthony Springer)
- De bloementuin (ontwerp van Springer)
- Het landschapspark (ontwerp van Jacob Otten Husley uit 1789)
- Het Engelse Bos (ontwerp van Otten Husley)
- De voormalige moestuin.

De parkaanleg wordt gekwalificeerd als 'van algemeen belang'. Daarnaast heeft het gehele landgoed ook een beschermde status als onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS).

De rentmeester

Gerben Luchtenbelt heeft vanaf 1992 als rentmeester voor de baron gewerkt. Hij houdt kantoor in een gedeelte van het oostelijk bouwhuis. Van 1996 tot 2009 heeft hij met zijn gezin ook in dit huis gewoond. 'Wellicht dat we in de nabije toekomst een deel van dit bouwhuis beperkt gaan openstellen voor het publiek. Dit huis is in 1982 gerestaureerd, het identieke huis aan de overzijde is in 1999 grondig gerestaureerd en in erfpacht uitgegeven aan een familie. Het begrip "bouwhuis" heeft te maken met "verbouwen": de oogst

van het landgoed werd in deze huizen opgeslagen en verwerkt. Opvallend bij deze huizen is vooral hoe fraai de ronding van de voorgevels, die ook doorloopt in de dakconstructie, vorm is gegeven. Zo is er mooie harmonie ontstaan met de ronding van het voorplein.'

Sinds 2008 is Luchtenbelt als rentmeester nauw betrokken bij de activiteiten van het stichtingsbestuur. Het interieur van het kantoor is rijk versierd met opgezette dieren: bosuil, kerkuil, havik, diverse marterachtigen, een vos. Op de grond liggen nog tientallen opgezette vossenkoppen. 'Die moeten nog ergens opgehangen worden.' Tijdens ons gesprek spitst hij plotseling zijn oren: 'Horen jullie de bosuil? Opvallend, zo midden op de dag.'

Luchtenbelt: 'De baron heeft bij testament bepaald dat het landgoed in een stichting ondergebracht zou worden. Een van de eerste activiteiten van het stichtingsbestuur was het laten opstellen van een hoofdlijnenrapport. In dat rapport kwam ook de vraag aan de orde of herbouw van het hoofdgebouw een reële optie kon zijn. Zoals we er nu tegen aankijken is herbouw op korte en ook op middellange termijn niet aan de

Een van de tuinen van het landgoed.

orde. In theorie zou het bijvoorbeeld mogelijk zijn om in een herbouwde havezate appartementen te maken, maar een dergelijke bestemming past niet bij het karakter van het landgoed. Door het uitbreken van de financiële crisis is de optie van herbouw sowieso verder uit beeld geraakt. Maar we hebben wel allerlei andere activiteiten in gang gezet, die mede mogelijk zijn gemaakt door subsidies van de provincie, de gemeente en een niet nader te noemen stichting. In 2011 zijn we begonnen met het grondig uitdunnen van het parkbos en het herstel van paden en zichtlijnen naar het oorspronkelijk ontwerp van de landschapsarchitect. Op bepaalde plaatsen hebben we ook beuken,

eiken en een aantal kastanjabomen nieuw aangeplant. Daarbij hebben we zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de oorspronkelijke plantgaten. Ook de toegankelijkheid van het parkbos hebben we verbeterd door een nieuwe ingang te maken met een bruggetje over de sloot en een parkeervoorziening aan de andere kant van de weg. Het is nu mogelijk om een ommetje door het bos te maken en het via een andere toegang weer te verlaten. Vorig jaar hebben we ook het hele grachtenstelsel op het landgoed laten uitbaggeren en hier en daar wat gammele bruggetjes vervangen. De stroming van het water in de grachten kunnen we reguleren met stuwdammetjes. De verbetering van de paden

*Klassieke schoonheid.
Links het westelijk,
rechts het oostelijk
bouwhuis.*

is een apart probleem, omdat bijna alle verharding wegzakt in de vette klei. Bij de nieuwe ingang hebben we een proefvak gemaakt, om de begaanbaarheid te verbeteren. Als het proefvak voldoet, en daar lijkt het op, dan worden ook de andere paden op die manier ingericht.

Het verdere herstel van het landgoed is een kwestie van lange adem. Het stichtingsbestuur stelt prioriteiten op basis van het hoofdlijnenrapport, dat fungeert als een soort parapluplan. Aan de restauratie van de ruïne wordt geen prioriteit gegeven. Wel wordt nagedacht over de restauratie van de toegangsbrug. Luchtenbelt: 'Als je het goed wilt doen, dan ben je een vermogen kwijt bij de restauratie van de ruïne en vervolgens is de belangrijkste vraag welke bestemming er dan aan gegeven wordt, in samenhang met de reeds bestaande bouwhuizen. Het bestuur heeft er voor gekozen om het geld aan andere zaken te besteden. Bij de afweging van veel zaken die op het landgoed spelen is de historie de leidraad.'

Wie nu een wandeling maakt over het landgoed merkt dat er de laatste jaren flink wat werk is verzet. Grote bomen zijn gekapt om oude zichtlijnen weer in ere te herstellen en op veel plekken zijn er jonge beuken en eiken aangeplant om gaten in de structuur van de lanen op te vullen. Het landgoed Windesheim krijgt weer de allure van een lusthof, een hommage aan de erflater en de laatste vertegenwoordiger van de familie De Vos van Steenwijk.

* Het interview met Hendrik Steenbergen vond plaats op 22 december 2014, met Riek Ruitenbergh op 15 januari en met Gerben Luchtenbelt op 23 januari 2015.

** De afbeeldingen waar geen bronvermelding bij staat, zijn gemaakt door Ad van Halem in het voorjaar van 2015.

Noten

1. Berkenvelder, F.C., *Zwolse Regesten I, 1350-1399*. Zwolle, 1980, regest 101, 10 november 1370
2. Haga, A., 'De havezate Windesheim' in: *VMORG* 74 (1959), p. 46-61
3. Gevers, A.J. en A.J. Mensema, *De Havezaten in Salland en hun bewoners*. Alphen aan den Rijn, 1983.
4. Mensema, A.J. en A.J. Gevers, 'Het huis Windesheim'. In: Berkenvelder, F.C. e.a. (red.), *Windesheim, studies over een Sallands dorp bij de IJssel*. Kampen, IJsselakademie, 1987, p. 151-164
5. Gevers, A.J. en A.J. Mensema, *De Havezaten in Salland en hun bewoners*. Alphen aan den Rijn, 2005, 4e druk, p. 476-484
6. Idem, p. 477
7. Mensema, A.J. en A.J. Gevers, 'Het huis Windesheim', 1987, p. 155
8. Baan, Dammis, *Fjttt. Windesheim voorbij?* Stichting Kunst en Cultuur Overijssel, 1995, p. 92 en 93
9. Over het tuinontwerp van Otten Husley is meer gepubliceerd: H.W.M. van der Wyck en J. Enklaar-Lagendijk, *Overijsselse buitenplaatsen*, Alphen aan den Rijn 1983, p. 130-132; E. de Jong, 'Schoon en schilderachtig: de landschappelijke tuinstijl', in: C. Grijzenhout e.a. (red.), *Edele Eenvoud: Neo-classicisme in Nederland 1765-1800*, Zwolle 1989, p. 72-87; E. de Jong, 'Met management en smaak: Jacob Otten Husley's advies voor de aanleg van een landschapspark te Windesheim in 1789', in: *Groen*, 46 (1990), nr. 7, p. 14-20; H.M.J. Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl in de achttiende eeuw*, Leiden 2012
10. Baan, Dammis, *Fjttt. Windesheim voorbij?* 1995, p. 158
11. Gevers, A.J. en A.J. Mensema, *De Havezaten in Salland en hun bewoners*, 2005, p. 483
12. Waarschijnlijk is 'Breeziel' een verbastering van 'Bree(de) Ziel', dat wil zeggen brede zijl of brede sluis. Zie W.A. Huijsmans, 'Veldnamen in Windesheim'. In: Berkenvelder, F.C. e.a. (red.), *Windesheim, studies over een Sallands dorp bij de IJssel*. Kampen, IJsselakademie, 1987, p. 395
13. Het echtpaar Van der Feltz-Quarles van Ufford investeerde zo'n twee miljoen gulden in het landgoed. Ze waren er van uitgegaan dat een deel van de kosten door subsidies gedekt zou worden, maar dat bleek tegen te vallen. Na het tragische overlijden van zijn echtgenote, de oplopende financiële lasten en bovendien zijn eigen slechte gezondheid wilde baron Van der Feltz van het landgoed af. Er was al een koopovereenkomst met een geïnteresseerde koper gesloten toen De Vos van Steenwijk alsnog gebruik wenste te maken van zijn voorkeursrecht. De koopovereenkomst met de eerste gegadigde moest toen op last van de rechter ontbonden worden. De Vos van Steenwijk kocht het landgoed terug, maar wel voor een aanmerkelijk lager bedrag dan de andere partij had geboden. Zie: *Zwolse Courant*, 11 mei en 4 juni 1996
14. *De Stentor*, 'De fundamenten van het verwoeste kasteel Windesheim zakken langzaam weg in de slotgracht.' 18 januari 2008

Balgentreders van het Schnitgerorgel

Henny Wullink

*Hier ruht Peter Knust
Gott zu ehren had er gepust
Bis er selbst den Pust bekam
Und ihm Gott den Pust benahm¹*

In oktober 2014 zijn aan wethouder Jan Brink de resultaten gepresenteerd van een tweejarig onderzoek naar de staat van het beroemde Schnitgerorgel uit de Grote of Sint Michaëlskerk te Zwolle, uitgevoerd en geschreven door orgel-

bouwadviseur Cees van der Poel. Op basis van dit uitgevoerde onderzoek wordt een plan van aanpak gemaakt voor restauratie van het bijna driehonderd jaar oude orgel. Vooruitlopend hierop zijn in 2013 de blaasbalgen van het orgel al gerestaureerd. Het Schnitgerorgel beschikt over een unieke set van twaalf blaas- of spaanbalgen. Deze installatie voor de windvoorziening voor het orgel is een van de grootste in Europa en bovendien nog origineel. De blaasbalgen of kortweg balgen werden van oudsher bediend door balgentreders.

Het imposante Schnitgerorgel uit 1721 in de Grote Kerk. (Foto Jan van de Wetering)

Boven: De werkplek voor de balgentreders in de Grote Kerk, een ruimte boven de consistoriekamer. De uit de wand van de balgenkast stekende balken zijn aan de blaasbalgen gemonteerde hefboomen. Daarmee worden de balgen met lucht gevuld; bij het leeglopen wordt de 'wind' het orgel in geblazen. De balgentreders staan met hun gezicht naar de kast en kunnen zich aan de aan de wand gemonteerde balk vasthouden.

Balgentreders of orgeltrappers

Voor de balgentreder of orgeltrapper waren verschillende benamingen in omloop, zoals calcant, puystertrecker, poestertrapper of puistertreder. De laatste drie woorden zijn gerelateerd aan het Duitse 'pusten', hetgeen bij onze oosterburen blazen of hijgen betekent. Onze oosterburen kennen ook het woord 'Puste' voor adem (ihm is die Puste ausgegangen = hij is buiten adem). In het Engels is het werkwoord to push (duwen) hier ook mee verwant.

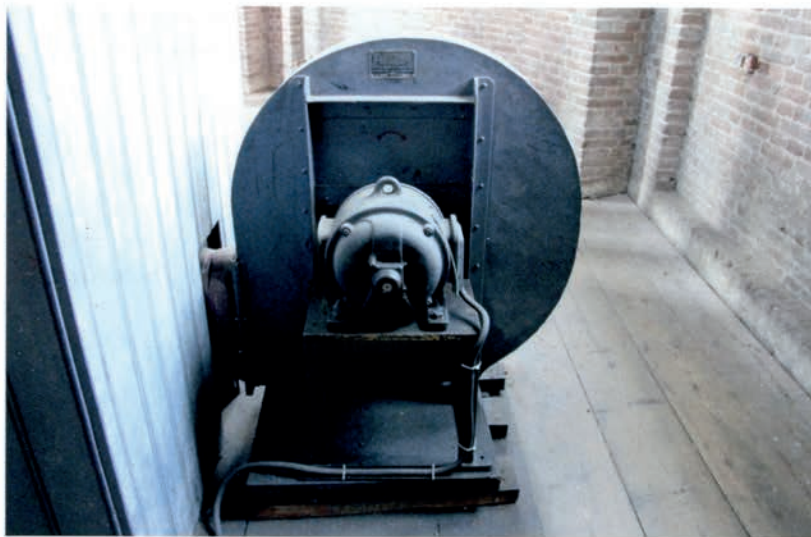

De blaasbalgen in de balgenkast.

Door gebruikmaking van een belletje (calcant) ontving de dienstdoende balgentreder een seintje van de organist. Dit was voor hem het teken om in actie te komen. Vooral wanneer er veel verzen of coupletten van één psalm of gezang werden gezongen kon er fysiek nogal wat van je worden gevraagd. In Liederholthuis, gemeente Raalte, bedong de orgeltrapper boven zijn jaarlijkse bezoldiging een paar stevige schoenen. Gewoonlijk liep hij op klompen.

Windmachine

In het begin van de vorige eeuw werd het Schnitgerorgel voorzien van een windmachine, waarmee de balgentreder overbodig werd. Sindsdien was de organist om te spelen niet meer afhankelijk van derden. In een relatief kort tijdsbestek werden heren der windmachines besteld en aangesloten op de balgen van het orgel. De investering zou vanzelf worden terugverdiend zo redeneerde men, want orgeltrappers werden de laan uitgestuurd.

Eén van de twee in 1920 geplaatste elektrische windmachines, aan beide zijden van de balgenkamer staat er een.

Rechtsboven: Het originele fabrieksplaatje op de windmachine.

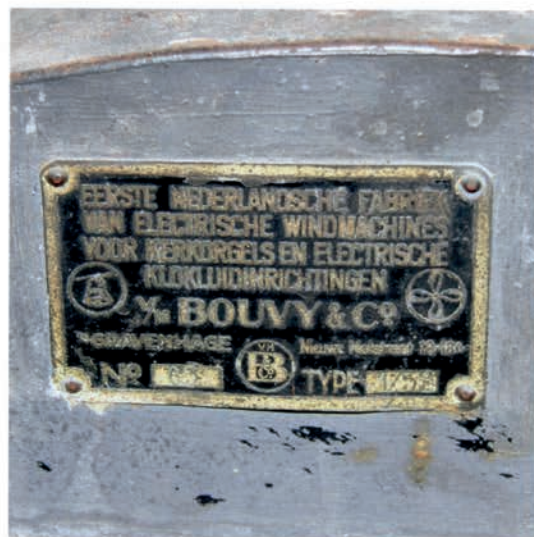
Rechtsonder: Er was maar net genoeg ruimte om de balgen door de sponning te krijgen, omdat er voor de ramen aan de buitenkant nog een ijzeren staaf zit. (Archief Stichting Schnitgerorgel Zwolle)

Een dergelijke gang van zaken paste geheel in het tijdsbeeld en vond zijn oorsprong in technische ontwikkelingen. Mens- en paardenkracht werden ingeruild voor moderne vormen van tractie.

Met een windmachine wordt bedoeld een door een elektromotor aangedreven centrifugaal-ventilator. In ons land zijn meestal de merken Ventus en Meidinger toegepast, in de Grote Kerk overigens niet. Een discussie over het afschaffen van de elektrische windmachine is er nooit geweest, terwijl andere technische verworvenheden in de orgelbouw na verloop van tijd overboord werden gezet, zijnde in strijd met de ware orgelcultuur. Het gemak van onafhankelijkheid werd niet meer prijsgegeven. Overigens zijn er in de jaren tachtig van de vorige eeuw in ons land wel pogingen ondernomen om meer aandacht te vragen voor de oorspronkelijke, door mensen opgewekte windvoorziening, maar er was nauwelijks draagvlak voor dit soort ideeën. Er werd soms wat lacherig over gedaan, alsof het een sektarische opvatting betrof.²

Restauratie

In 2013 zijn door Flentrop Orgelbouw alle twaalf balgen van het Zwolse orgel gerestaureerd. Daartoe zijn acht van de twaalf balgen met een grote takel uit de balgenkamer (de ruimte boven de consistoriekamer) gehesen, nadat eerst een raam

uit de sponning was verwijderd. De blaasbalgen wegen ongeveer 180 kg per exemplaar en hadden sinds de plaatsing nimmer de balgenkamer verlaten. Thans zijn vijf balgen in gebruik. Vóór de restauratie waren op de windmachine vier balgen aangesloten.

Voor de restauratie werden in augustus 2013 acht van de twaalf blaasbalgen (180 kg per stuk) uit de balgenkast getakeld en via het raam van de balgenkamer met een hoogwerker verder getransporteerd. (Archief Stichting Schnitgerorgel Zwolle)

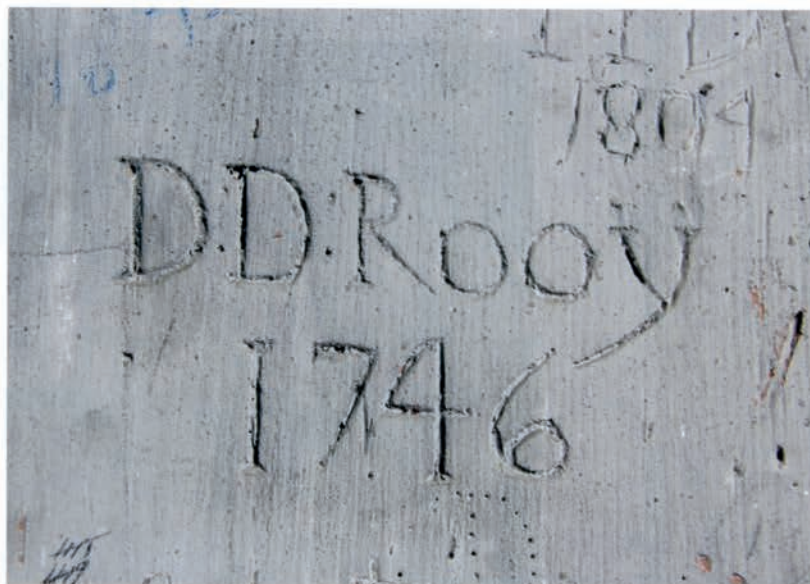
Het is een goede suggestie om het Schnitgerorgel bij tijd en wijle weer te bespelen met behulp van balgentreders, want dit is nog steeds mogelijk. Zoals in Utrecht het gilde van klokkenluiders actief is om de klokken van de Dom handmatig te luiden, zo zou in Zwolle met een gilde van balgentreders op authentieke wijze het orgel weer van orgelwind kunnen worden voorzien. Bovendien is het een interessant aspect om hiervan de invloed op spel en klank te beoordelen.

Zwolse balgentreders

In een tijdsbestek van twee eeuwen – vanaf de oplevering van het orgel in 1721 tot aan de plaatsing van een windmachine – heeft een lange rij balgentreders dienst gedaan. Velen hebben hun namen achtergelaten op de balgenkast in de balgenkamer. Anderen deden dit overigens ook, de oudste (waarschijnlijk, sommigen zijn moeilijk te lezen) naamsvermelding op de kastwand is die van D.D. Rooy uit 1746. Het is onwaarschijnlijk dat hij dienst gedaan heeft als balgentreder, want zijn naam is niet terug te vinden in de kerkelijke administratie. De eerste balgentreder was een vrouw: Maria Lauws.³ Dit is uitzonderlijk, want bijna altijd waren het potige mannen, die gelegenheid kregen hun beenspieren goed te ontwikkelen. Overigens bestonden er eveneens orgels met een handpompinrichting.

Volgens Cees van der Poel was Maria Lauws vanaf juli 1717 balgentreder in de Bethlehemse Kerk. Ze woonde in een huisje 'aan de groote kerk'. Vanwege de slechte staat van dit onderkomen kreeg zij in 1719 van het stadsbestuur een woning aangeboden op de hoek Papenstraat/Papendwarsstraat. Vermoedelijk verhuisde zij in het voorjaar van 1722 samen met de organist van de Bethlehemse Kerk naar de Grote Kerk. Op grond van de betalingen in de kerkelijke administratie valt op

Onder: D.D. Rooy, ingekerfd op de wand van de balgenkast. Waarschijnlijk geen balgentreder, maar op de balgenkast staan veel meer namen dan alleen die van de balgentreders.

te maken dat Lauws eind mei 1748 overleden is. Ze was dus bijna eenendertig jaar in dienst van het stadsbestuur. In 1726 had de magistraat haar jaarwedde verhoogd tot zestig gulden, maar toen meteen het besluit genomen om in geval van een vacature van haar functie deze te laten vervullen door 'een manspersoon'. Dat werd Derk Overink, diens betaling als balgentreder ging in op 26 mei 1748. Hij was in dienst tot 1 april 1780.⁴

Familie Burbach

Het is niet mogelijk over de balgen van het Schnitgerorgel iets te zeggen zonder de naam van Burbach te noemen. De gelijknamige familie heeft voor de Grote Kerk vier generaties lang balgentreders geleverd. De eerste was Johannes Peter Burbach (1752-1816), geboren in Löhnfeld, Duitsland. Hij trad aan op 1 april 1780, als opvolger van Derk Overink. Tot aan de ingebruikname van de windmachine in 1920 bleven er Burbachs orgeltrapper. De functie ging niet alleen over van vader op zoon, maar werd sinds 1838 ook door vader en zoon samen gedaan.⁵ De laatste orgeltrapper uit de familie was Willem Johannes Christiaan (1868-1950), een achterkleinzoon van Johannes Peter. Hij vervulde de functie samen met Jan Willem Beijer.

Vermoedelijk had Johannes Peter eerst als militair deel uitgemaakt van het Regiment Nassau

Friesland dat in 1773 Zwolle als domicilie koos.⁶ In 1784 kerfde hij zijn naam in de balk waaraan de treders zich vasthielden in de balgenkamer. Enkele jaren later huwde hij de in Zwolle geboren Johanna van Dort (1757-1831). Zij kregen zes kinderen, waarvan twee zonen en twee dochters de volwassen leeftijd bereikten. Balgentreder Johannes Peter Burbach en zijn zoon Jacob Burbach (1798-1876), die eveneens de nevenfunctie van balgentreder vervulde, waren van professie boekbinder.

Voorkomende beroepen bij de familie waren met name scheerder (barbier of kapper), kleermaker en schoenmaker. Vanaf 1855 tot 1922 was aan het Grote Kerkplein 4 een kapperszaak van Burbach gevestigd. Willem Hendrik Burbach (1894-1983) had aan de Luttekerstraat 31 een kapperszaak, waar hij tot op gevorderde leeftijd nog klanten bediende. Hij had het vak geleerd van zijn vader Cornelis Johannes Adrianus Burbach en grootvader Cornelis Johannes Burbach.

Veel borelingen binnen de familie ontvingen bij de doop de voornaam Jacob of Johannes, hetgeen voor genealogen geen aantrekkelijke bijkomstigheid is. Een Jacob Burbach (ca. 1829-1904) was aanvankelijk scheerder en nadien koster bij de (Nederduitsch) Hervormde Gemeente. Zijn oudere broer Johannes Peter Burbach begon als schoenmaker, maar trad later op als aanspreker.

Johannes Peter Burbach kerfde in 1784 zijn naam in de balk waaraan de treders zich vasthouden in de balgenkamer.

Jacob (Co) Burbach (1885-1974), zoon van de kleermaker Johannes Peter Burbach en Maria Niggebrugge, werd in 1907 te Wijhe aangewezen voor de post van organist van het Quellhorstorgel aldaar. Hij woonde toen aan de Voorstraat 33 te Zwolle. Als cellist verleende hij al medewerking aan de kerkconcerten in de Grote Kerk door Jacobus Cornelis van Apeldoorn (1856-1932). Met de heren J.B. Rensen, eerste viool, J.C. Wartena, tweede viool en mr. J.G. Nysingh, altviool, formeerde Burbach het Zwols Strijkkwartet, dat ook buiten de eigen provincie optrad. Cello had Burbach leren spelen bij de Zwolse violist en muziekleraar André van Riemsdijk (1848-1904), die als pedagoog in Zwolle uitstekend werk heeft verricht. De vioolpedagoog Felice Togni en de gebroeders Isaäk en Abraham Troostwijk, beiden concertmeesters, behoorden tot zijn pupillen.⁷

Dat er na eeuwen een relatie is blijven bestaan tussen de familie Burbach en het orgel bewijst een boek in de boekenkast van schrijver dezes, waarin met balpen staat geschreven: 'van Hans Burbach t.g.v. tentoonstelling orgelbouw Zeister Slot 13-1-77'.⁸ Wonderlijk welke route een boek kan afleggen alvorens op een nieuwe bestemming aan te komen!

* Alle foto's bij dit artikel waarbij geen bronvermelding staat zijn op locatie gemaakt door Elske Bootsma, met dank aan de Stichting Schnitgerorgel Zwolle voor de bereidwillige medewerking. Het is mogelijk donateur van deze stichting te worden, zie www.schnitgerorgelzwolle.nl

Noten

1. Grafscript in de abdijkerk te Doberan (Mecklenburg), in: H. de Jong, *Predikheren en kerkeknechten*, Ede 1980
2. Tijdens de restauratie van het uit 1696 daterende Schnitgerorgel te Noordbroek werd bij wijze van proef in 1995 een mechanische calcant ontwikkeld, waarmee de balgentreder en de windmotor overbodig werden. Dit experiment werd in overleg met de Rijksdienst voor Monumentenzorg uitgevoerd door de orgelmakers Winold van der Putten en Berend Veger in nauwe samenwerking met de Faculteit Techniek van de Hanzehogeschool te Groningen en het Innovatiecentrum Groningen.
3. Cees van der Poel, *Verleden en tegenwoordige staat van het orgel in de Grote Kerk van Zwolle* (versie september 2014), Hilversum/Zwolle 2014, p. 238
4. Idem, p. 238-242
5. Juist omdat het balgensysteem in de GK zo uitgebreid was en alle balgen alle delen van het orgel van wind voorzagen, was het eenvoudig door één persoon te behappen. Na een verbouwing in 1837 toen men het systeem scheidde in twee onafhankelijke delen (acht + vier), kwamen er problemen en vroeg de toenmalige balgentreder Jacob Burbach om een assistent.
6. Mededeling van Wim Burbach op Genealogy.net; site www.online-ofb.de. Wim Burbach schreef: 'Ganz wahrscheinlich war er musikalisch und Musikalität gibt es noch immer viel in der Familie'
7. Zie: Henny Wullink, 'J.C. van Apeldoorn (1856-1932), organist en muziekleraar' in ZHT 8 (2009) nr. 1, p. 23-30
8. A.C.M. Lutein, *De orgelpijp uit*, Baarn 1976. Het boekje verscheen in opdracht van de Vereniging van Orgelbouwers in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk naar aanleiding van de gelijknamige expositie in Slot Zeist. Een en ander hield verband met de opvatting dat in het Monumentenjaar 1975 weinig aandacht was besteed aan het historische orgel.

Links: Fraaie achtergelaten naam van een Willem Burbach op de wand van de balgenkast.

Twoe eeuwen de krant van Tijn

Aflevering 7: Met nieuwe hoofdredacteur op weg naar een groter verpreidingsgebied

Willem van der Veen

Mijn verhaal over Tijls stokoude 'nieuwspapier' gaat vanaf dit hoofdstuk over de laatste halve eeuw van zijn bestaan. Die periode biedt mij een perspectief dat aanzienlijk verschilt van het meeste dat ik tot nu toe over de geschiedenis van de krant vertelde. Bijna alle mensen, dingen en gebeurtenissen waarover ik het in dit vervolg zal hebben, maakte ik uit eigen ervaring mee. Dat geeft mij – niet onwelkom – de mogelijkheid het verhaal veel persoonlijker te kleuren dan in het voorgaande zonder mijn lijfelijke aanwezigheid het geval was

Na de oorlog

Deze historie begint al meteen twee dagen na het einde van de Tweede Wereldoorlog, toen de nieuwe hoofdredacteur, mr. J.C. de Wit (1896-1983), zijn intrede deed bij de *Zwolsche Courant*. Of nauwkeuriger gezegd: bij *Het Vrije Dagblad*, een krant die uit de illegaliteit was opgedoken en die toen bij Tijn werd gedrukt. Dit blad – zeg maar blaadje – zou een half jaar lang de vervanger worden van de aloude *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, omdat die nog niet mocht verschijnen maar eerst de gerechtelijke perszuivering moest ondergaan, zoals al die andere Nederlandse kranten die in de oorlogsjaren actief waren gebleven.

Mijn oud-collega Jan Louwen, met wie ik lange tijd samenwerkte, vertelde me weleens over zijn eerste stappen in de journalistiek, die hij na

de oorlog in de redactieruimte van het Tijngebouw aan de Melkmarkt zette. Nog niet voor de *Zwolsche Courant*, maar voor het genoemde *Vrije Dagblad*. De Wit was blij dat hij na een werkloze onderduiktijd weer aan de slag kon en zat daar op 5 mei 1945 te redigeren met de hulp van twee piepjonge, totaal onervaren assistenten, van wie Louwen er één was. De telexen op de redactie werkten nog niet en het nieuws werd mondeling op dicteersnelheid via de radio doorgegeven. Zijn eerste journalistieke les kreeg Jan Louwen al heel vlug toen de radio meldde dat de capitulatie van de Duitsers op 5 mei in hotel De Wereld in Wageningen was getekend. Louwen noteerde het nieuws braaf, maar liet de mededeling weg dat het hotel wit gepleisterd was. De jonge journalist vond deze bijkomstigheid niet ter zake doende. De Wit reageerde meteen en zei dat Louwen die observatie nu juist moest laten staan, omdat ze een beetje *couleur locale* aan het bericht gaf. Sedertdien heeft Louwen zich deze les altijd ter harte genomen.

Ruim een half jaar later – op 6 februari 1946 – mocht de *Zwolsche* weer verschijnen en bezette mr. J.C. de Wit officieel zijn hoofdredactionele plek in een eigen kamer(tje) met uitzicht op de Melkmarkt. In zijn bagage bracht hij een veeljarige ervaring in de landelijke journalistiek mee. Hij werkte jarenlang bij *De Telegraaf* en schreef toen onder meer buitenlandse en sociaal-economische

De Zwolsche Courant koesterde in 1949 nog altijd de aloude, extreem lange titel met de antieke 'sch' die bij de oude spelling hoorde. Het dagblad bleef dat doen tot ver in de jaren zestig. (Particuliere collectie)

160ste Jaargang, No. 239

PROVINCIALE OVERIJSSELSCHEN EN

Woensdag 12 October 1949

ZWOLSCHE COURANT

Dagblad voor Overijssel, Noord Gelderland en Zuid Drenthe

Advertenties 1-15 mm regis f 3.—, iedere mm
meer 20 ct. Blauwvingers f 1.50 (10 w.), ver-
der 10 ct. p. w. Handelsadv. tarieven op aanv.
Abonnementprijs f 4.15 per kw., 32 ct. p. w.

Directeur: Mr H. Dijkers — Hoofdredacteur: Mr J. C. de Wit.

Uitgeverij NV. Drukkerij en Uitgeverij van
De Erven J. J. Tuij, Melkmarkt 13-23, Zwolle
Tel. 5941 — Giro 3106 — Telegr.-adres Tijn

reportages, verslagen van de Amsterdamse gemeenteraad en rechtbankverslaggeving. In de roerige jaren dertig van de vorige eeuw was hij parlementair redacteur en chef van de Haagse redactie. Bovendien bekleedde hij landelijke functies als voorzitter van de Nederlandse Journalistenkring en het Contactorgaan Politie-Justitie-Pers.

Als oud-Zwollenaar, die zijn hele jeugd in deze stad doorbracht waar hij ook het gymnasium afliep, zorgde hij er in de eerste jaren na de oorlog voor dat *de Zwolse* weer gauw het toonaangevende blad in de stad en in de steeds groeiende regio werd.

Die ingreep voltrok zich succesvol ondanks de aanvankelijke concurrentie van een aantal plaatselijke edities van landelijke dagbladen, zoals *Het Parool*, *Het Vrije Volk*, *De Waarheid* en *Trouw*, die zich geleidelijk in een periode van ruim een decennium allemaal weer uit Zwolle terugtrokken. Twee concurrenten bleven over, *Het Vrije Volk* tot 1968 en het katholieke *Overijssels Dagblad*, dat zich nog tientallen jaren met een kleine redactie handhaafde, gevestigd in een pand op de Melkmarkt pal tegenover het gebouw van de *Zwolse Courant* en later in een kantoor in de Lutkestraat.

Flair en kennis

De Wit vertoonde de trekken van een nu nageenog uitgestorven ras: de allround journalist die over alle mogelijke en onmogelijke dingen schreef. Een journalistieke instelling die mij destijds door oudere collega's ook als de meest juiste werd ingeprent. In Zwolle groeide hij niet alleen in zijn functie als hoofdredacteur, maar werd daarbij ook een zeer actief deelnemer aan het maatschappelijke leven. Er is een tijd geweest dat hij naast zijn dagelijkse werk bij de krant in wel twintig besturen en commissies zat. In een interview dat ik hem in 1970 bij zijn 75ste verjaardag afnam, zei hij: 'Op een kwaad ogenblik vroegen ze mij voor mijn eenentwintigste bestuursfunctie.' Mijn vrouw zei: 'Je bent gek als je het aanneemt. Maar ik dacht: die ene kan er ook nog wel bij en toen ging ik toch door de knieën. Gek ben ik er niet van geworden...'

De Wit deed dat alles met dezelfde flair en kennis waarmee hij ook de krant leidde. Schrijven deed hij vrijwel elke dag in zijn 'Vandaagje', een column op pagina 2 rechtsboven. Bovendien had hij ook een hobby die hij in dienst van de krant kon uitleven. Als toneelliefhebber 'deed' hij graag alle voorstellingen die in Zwolle om recensies vroegen. En heus niet alleen de prestaties van het eerste klas beroepstoneel in schouwburg Odeon. Voor amateurtoneel en zelfs voor de jaarlijkse opvoeringen van de Zwolse middelbare scholen voelde hij zich niet te goed. Onder zijn recensies zette hij altijd twee bescheiden lettertjes: Wt.

In het dagelijkse reilen en zeilen van de redactie betoonde hij zich de journalist *pur sang*. De normen van destijds waren hem heilig, zoals Jan Louwen schreef in het in memoriam bij De Wits overlijden in 1983. Een primeur deed bij hem het journalistieke jachtinstinct ontwaken. Maar altijd was er dan de ethische rem dat elk bericht volledig verantwoord moest zijn en dat alle feiten waren gecontroleerd. Bij de weergave van het nieuws was door de teksten heen gevlochten commentaar hem een gruwel. Daar waren volgens hem andere rubrieken voor.

Hoofdredacteur mr. J.C. de Wit, in 1970 geïnterviewd bij zijn 75ste verjaardag. Negen jaar na zijn afscheid van de krant nog altijd in zijn karakteristieke houding met sigaar. (Particuliere collectie)

In 1961 nam mr. J.C. de Wit – roepnaam Ko – afscheid. Hij was toen de pensioengerechtigde leeftijd al een jaar voorbij. Redacteur Johan Boetze overhandigde hem een cadeau. (Particuliere collectie)

De Wit zag zich in zijn eerste Zwolse jaren geplaatst voor een niet geringe taak. Na de vijf oorlogsjaren, waarin redactie en grafisch apparaat alleen maar aan overleven konden denken, moest hij de nieuwsvoorziening helemaal opnieuw organiseren. Onder zijn leiding werd het editiesysteem, dat in de jaren dertig al heel bescheiden was begonnen, uitgebouwd tot een veelomvattende constructie die er aan het eind van de jaren zestig voor zorgde dat de *Zwolse Courant* elke middag (behalve 's zondags) in een enorm gebied bij zijn lezers in de brievenbus viel. Het bereik was verreweg het grootst van alle regionale bladen in den lande. Het gebied met Zwolle in het middelpunt strekte zich uit van de Flevopolders tot Harden-

berg vlak bij de Duitse grens en van de Veluwe vlakbij Apeldoorn tot Steenwijk in de Kop van Overijssel. De kranten kwamen onder de hoede van moederkrant *de Zwolse* uit in vier kopbladen: *Nieuw Kamper Dagblad*, *Steenwijker Dagblad*, *Het Nieuwe Land* en *Lelystads Dagblad*, alsmede twee edities, te weten die voor Salland plus Vechtstreek en de Veluwe. Als hoogtepunt leverde dit in de jaren tachtig meer dan 70.000 abonnees op. Een verdrievoudiging van het aantal van vlak voor de oorlog. Een bewijs voor de populariteit van de krant was in die tijd het opmerkelijke feit dat ze in de vaderstad Zwolle vrijwel huis-aan-huis werd bezorgd.

Goede greep

In de tweede helft van de jaren veertig stimuleerde De Wit het aanzien van zijn krant in niet geringe mate door het aanstellen van bekwame redacteurs die het klappen van de zweep kenden en in deze armelijke tijd enthousiast aan de slag gingen. Een goede greep was bijvoorbeeld Hans Schothorst (1916-1973), die zich voor de Tweede Wereldoorlog in Nijmegen al had bekwamd in het journalistieke metier. Nadat de krant waar hij werkte in de oorlogsjaren werd verboden door de Duitsers, kwam hij als vrijwilliger van in de twintig terecht in het geallieerde leger dat buiten onze grenzen tegen de vijand streed. In zijn Zwolse tijd vertelde hij op de redactie enthousiast over zijn militaire opleiding vlakbij New York, waar hij een Amerikaanse marinier werd en een wereld trof die hem tegenover het bezette Nederland frapperde door haar luxe en amusement. Ongedeerd keerde hij na de oorlog terug in zijn vaderland en ging bij de *Zwolse Courant* aan het werk als provincieredacteur, een belangrijke functie bij een regionaal dagblad met zo'n groot achterland.

Hans Schothorst heeft er iets van gemaakt in die armoedige jaren van vlak na de oorlog. Met veel energie en sociale vaardigheid lukte het hem een netwerk van correspondenten op te zetten, zo wijd dat *de Zwolse* tot in de kleinste dorpjes wel een journalistieke vertegenwoordiger had om de plaatselijke nieuwtjes op te pikken. Nu moet dat woord 'journalistiek' met een grote korrel zout genomen worden. Goed schrijven – al is het

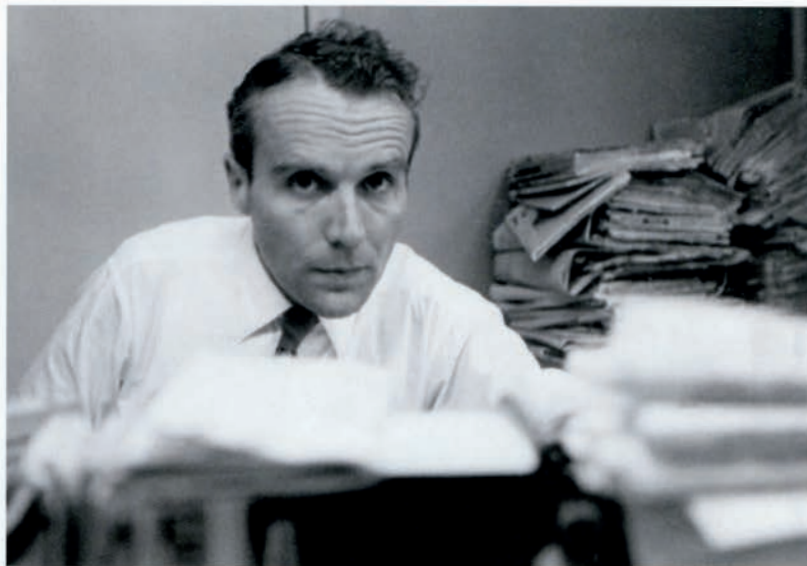
maar een beetje – kon slechts een enkeling in dat grote leger van provinciale amateurreporters. Het waren meestal mensen van boerenafkomst met soms niet meer dan lagere school. Ze hadden nauwelijks geleerd hun gedachten een beetje ordelijk en zonder fouten op papier te zetten.

Maar om die – voor een dagblad gevaarlijke – klip te omzeilen sprak Schothorst een andere kwaliteit van zijn vaardigheden aan: zijn grote handigheid in het redigeren. Als er 's ochtends in alle vroegte een enorme stapel brieven vol verslagen, die dezelfde dag allemaal in de middagkrant moesten staan, door een loopjongen was uitgestrooid, toog Schothorst met een grote voortvarendheid aan de slag. Een groot deel behandelde hij, al strepend en verbeterend, met zijn grote vulpen. En als de tekst al te onbeholpen was uitgevallen, draaide hij een velletje papier in zijn schrijfmachine – zo'n kolossale Remington – en tikte een geheel nieuw verslagje.

Tegelijk moest hij ook nog nauwkeurig in de gaten houden op welke tijd in de ochtenduren de verschillende deadlines van de buitenedities vielen. Voor de eerste moest de tekst om half tien naar de zetterij en voor de laatste (de Zwolse stadseditie) om half twee. En dan lagen de kranten 's middags uiterlijk om half vijf bij de abonnees in de bus. Bij al dat haastwerk werd Schothorst in de eerste tien van zijn jaren in Zwolle meestal geholpen door slechts één assistent, een onervaren, piepjonge leerling (tegenwoordig zou men stagiair zeggen).

In die tijd, waarin nog geen school voor de journalistiek bestond (dat zou nog tien jaar duren), was ik zelf in 1951 één van de velen in die lange rij van leerlingen bij de *Zwolse Courant*. Natuurlijk kwam ik onder de hoede van Hans Schothorst, die ik nog altijd grote dank verschuldigd ben voor de gedegen journalistieke ondergrond die hij mij bezorgde.

Een medestander daarin vind ik in Gerard Mulder, de voormalige *Vrij Nederland* journalist en adjunct-hoofdredacteur van de *Haagse Post*, die ik van harte citeer uit zijn lovende woorden over Schothorst in *de Persmus* (nr. 6, februari 2013), een vakblaadje voor journalisten. Mulder, die zijn loopbaan in de jaren zestig in Zwolle

begon, schreef: 'Achteraf zie ik pas wat een geweldige opstap *de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* naar het vak was. Dat lag in de eerste plaats aan de lessen in journalistieke taal en stijl van provincieredacteur Hans Schothorst, waarvoor ik hem altijd dankbaar zal blijven. Leerling-journalisten bij andere kranten klaagden steen en been dat er op hun redactie niemand naar hen omkeek en dat ze maar wat moesten aanklooien. Dat had mij bij *de Zwolse* ook kunnen overkomen als Schothorst er niet was geweest.' ... 'Als de Nederlandse journalistiek nog een paar honderd Schothorsten had voortgebracht, bestond het oude stelsel van eerste-, tweede- en derdejaarsleerlingen nog in volle glorie. Dan zaten we niet opgescheept met zogenaamde journalistenacademies, waar studenten van alles leren behalve schrijven..!'

Droevig einde

Een wrange gedachte zal het voor mij altijd blijven dat het met Schothorst, die jarenlang ook nog het taalgeweten van de hele redactie was, zo treurig en totaal onterecht is afgelopen. Een onbeheerste vernieuwingsdrang die in het begin van de jaren zeventig in de hele maatschappij om zich heen greep, was daar verantwoordelijk voor. Een kwart eeuw lang had Hans Schothorst zijn werk naar

Hans Schothorst in de haast van het dagelijks redigeren van vele Zwolse Courantedities. (Particuliere collectie)

Drie maanden voor zijn dood in 1973 nam Hans Schothorst als 56-jarige afscheid van de krant en werd in het redactiekantoor – op eigen verzoek zonder enig feestelijk vertoon – uitgezwaaid door de toenmalige hoofdredacteur Leen van Rij en een paar collega's. Op de achtergrond vlnr. Jan Louwen, Jan Amoureux en Wim van den Bosch. (Particuliere collectie)

ieders tevredenheid gedaan, maar in 1973 werd hij bijna van de ene dag op de andere door de hoofdredactie van zijn taak ontheven. Een jonge besnorde eindredacteur had zijn superieur ervan overtuigd dat het met die ouwe Schothorst maar niks was... dat het allemaal veel flitsender en economischer moest... en dat hij dat wel eventjes zou regelen.

Ik kan me nog altijd kwaad maken over de manier waarop er toen met een zo gewaardeerde veteraan werd omgesprongen. Schothorst werd niet in zijn waarde gelaten door hem bijvoorbeeld de opleiding van jonge krachten toe te vertrouwen, een taak die hij nog jaren tot voordeel van de krant had kunnen vervullen. Men schoof hem nota bene in het nederigste baantje dat men zich op een redactie kan voorstellen: het samenstellen

van evenementenagenda's en meer van dat soort administratieve journalistiek. Wij, zijn collega's, zagen hem in een paar maanden steeds grauer en stiller worden. Hij oogde als een man die tot in het diepst van zijn beroepseer was gekrenkt. Een half jaartje hield hij het vol, toen werd hij ziek en overleed, 56 jaar oud, aan een raadselachtige aandoening.

De met zoveel poeha aangetreden nieuwe chef van de provincieredactie had zijn slinks verworven functie toen alweer prijsgegeven. Het werk bleek toch lang niet zo flitsend als hij had gedacht...

Kleine redactie

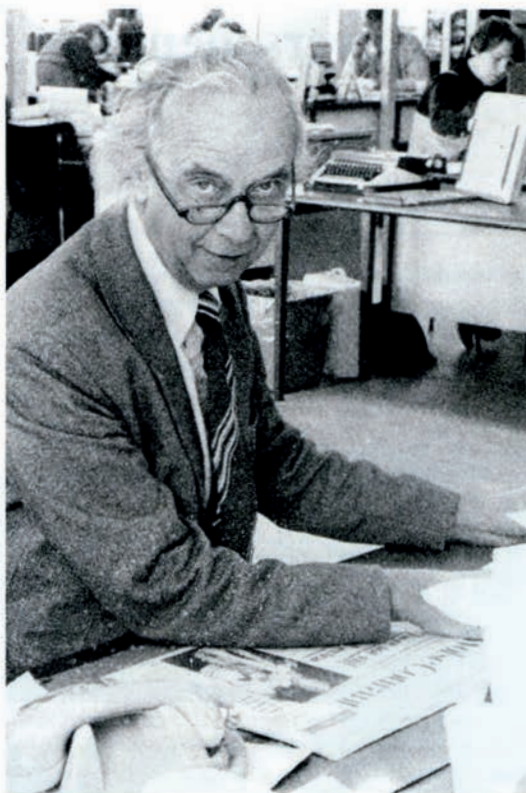
Van de redacteuren uit mijn beginjaren bij de *Zwolse Courant* leeft niemand meer. Het was

maar een kleine redactie vergeleken bij later, toen ik daar in 1951 als 19-jarige begon. De redactie bestond uit slechts acht mannen, de hoofdredacteur en mijzelf inbegrepen. De eerste vrouw verscheen pas in de jaren zestig. Toen ik de krant in 1992 verliet was de redactie tot ruim zeventig krachten uitgegroeid..!

De gezichten, de namen, de gewoonten en de eigenaardigheden van het zevental collega's kan ik me nog haarscherp voor de geest halen, ook de plekjes waar ze zaten. De redactieruimte had een mooi uitzicht op de Melkmarkt, maar voor de rest stelde het weinig voor. 't Was maar een grijs lokaaltje met een apart hokje achter een glazen deur, waar twee dag en nacht ratelende telexen stonden. Daarachter bevond zich een belendend kamertje voor de hoofdredacteur. In het midden van de ruimte torende een massieve houten stellage, waarop leggers met kranten uit voorbije jaren lagen te wachten, maar ingekeken werden ze zelden.

Links voor de ramen stonden twee bureaus, waarachter provincieredacteur Schothorst en redacteur buitenland Cees Rotteveel zaten. Achter Schothorst verborg zich nog een klein bureautje voor de leerling. De chef hoefde zich maar om te draaien om de jonge borst goed in de gaten te houden. Verder aangrenzend stond voor het derde raam het bureau van Johan Boetze, redacteur binnenland. Aan de rechterkant van het lokaal bevonden zich de bureaus van de twee Zwolse stadsredacteurs Jan Louwen en Gijs van Keulen, met daaraan geschoven het bureau van de door iedereen bewonderde Hans Alma, gezaghebbende 'manus van alles', die overal insprong als dat nodig was, verder lange reportages schreef en ook nog het sportnieuws voor zijn rekening nam.

Een paar jaar later werd er een zowaar een echte sportredacteur aangenomen. De Friese journalist Hein Eskens werd voor die functie aangezocht en bezette een plaatsje aan de wand naast de boekenkast. Maar niet voor lang! Het bleek al gauw dat Eskens nauwelijks belangstelling voor sport had en dat ook herhaaldelijk liet blijken. De politiek was zijn grote interesse. Toevallig kwam het verrassend goed uit dat het bij *de Zwolse* al tijden aan zo'n figuur ontbrak. Voor Eskens werd

Hein Eskens kwam in de jaren vijftig als eerste officiële sportredacteur bij de Zwolse Courant. Dertig jaar later beëindigde hij zijn loopbaan als wethouder van de gemeente Zwolle. (Particuliere collectie)

een bureau bij de plek van redacteur binnenland Johan Boetze aangeschoven en kort daarna, in 1955, verscheen de eerste echte sportredacteur bij de *Zwolse Courant*. Zijn naam luidde Wim van den Bosch en hij hield het vol tot zijn pensioen in de jaren tachtig. En wat Eskens betreft: die maakte zijn keuze voor de politiek ook waar en werd later zelfs wethouder van Zwolle.

Wordt vervolgd

Recent verschenen

Annèt Bootsma -
van Hulten

Jan van de Wetering, *Een toekomst waarborgen, Twee ondernemende families, een landgoed en een verzekeringsbedrijf in Overijssel (1797-2015)*, Waanders & de Kunst, Zwolle 2015. 256 pp. ISBN 978 94 6262 043 8. Prijs € 24,95.

Voor de lezers van het *Zwols Historisch Tijdschrift* is Jan van de Wetering geen onbekende, als auteur van twee themanummers en vele artikelen behoeft zijn originele kijk en vlotte schrijfstijl nauwelijks aanbeveling. Daarnaast heeft hij ook een aantal boeken op zijn naam staan. Het eerste boek dat Van de Wetering schreef ging over zijn voorouders, boeren en arbeiders uit Zwolle en omgeving. Voor dit boek, *Vergeten levens*, ontving hij in 2002 de – helaas wegbezuinigde – prijs voor de Zwolse Geschiedenis. In *Een toekomst waarborgen* staat een totaal ander onderwerp centraal, namelijk de

notabelencultuur in de negentiende en twintigste eeuw die gestalte krijgt in de geschiedenis van een verzekeringsmaatschappij, een landgoed en twee ondernemende katholieke families, één vooraanstaand en één van adel. Bernardus van Sonsbeeck kocht in 1797 de havezate Den Alerdinck. In 1809 richtte hij samen met onder meer Rhijnvis Feith de Overijsselsche Onderlinge Brandwaarborgmaatschappij van 1809 op, een van de eerste brandverzekeringsmaatschappijen in Nederland. Tot de verzekerden van het eerste uur behoorden veel Zwolse molenaars, azijnfabriek Schaeppman en Heerkens en Martinus Tijl, de uitgever van de *Zwolse Courant*. Het landgoed en de verzekeringsmaatschappij gingen in 1875 via het huwelijk van Bernardus' kleindochter Pauline met Joan baron van Voorst tot Voorst over op die familie. De Overijsselsche werd een belangrijke verzekeraar voor agrariërs. In 1964 werd het bedrijf overgenomen door de Nederlandsche Lloyd (afgekort als NedLloyd, niet te verwarren met de rederij met dezelfde naam), welke onderneming vervolgens weer opging in het in 1969 opgerichte Delta Lloyd. De opdracht aan de auteur was om de geschiedenis van het landgoed en de verzekeringsmaatschappij en de relatie met de twee families daartoe te beschrijven. Maar aangezien Van de Wetering bij uitstek de man van de dwarsverbanden is en bovendien een verhalenverteller, heeft hij die opdracht veel breder gemaakt. Met de gedachte dat mens en werk moeilijk van elkaar te scheiden zijn heeft hij door middel van zes biografieën – drie leden van beide families – ook de mens achter landgoed en bedrijf tot leven gewekt. Dat was nog niet zo eenvoudig, want er zijn maar heel weinig persoonlijke documenten bewaard gebleven van de familieleden. Maar Jan van de Wetering weet ook uit op het oog saaie documenten zoals kasboeken nog een levendig verhaal te distilleren.

Zo is het een boeiend, veelomvattend geheel geworden, waarbij de rode draad het waarborgen van een toekomst is. Van de Wetering noemt zijn boek zelf een caleidoscoop, de opzet is zeker niet lineair en je kunt naar hartelust bladeren om stukjes te lezen. Het boek is prachtig vormgegeven en rijkelijk geïllustreerd, een absolute must voor wie de Overijsselse cultuur en geschiedenis ter harte gaat. *Een toekomst waarborgen* is eind juni gepresenteerd in het Stedelijk Museum Zwolle. Bij die gelegenheid werd ook de tentoonstelling *Van Voorst tot Voorst & Van Sonsbeeck, twee ondernemende families* geopend. Deze is nog te zien tot en met 25 oktober 2015.

Girbe Buist, *Spraakmakende Hanzesteden*, Pharos, Beilen, 2014. 120 pp. ISBN 978 90 79399 61 1. Prijs € 16,90.

De titel van dit boek slaat op de veronderstelde link tussen zegswijzen en uitdrukkingen in de Nederlandse taal en het verleden van de Hanzesteden Deventer, Zwolle, Hattem, Kampen en Hasselt. Het wil volgens de inleiding een beeld geven van de historische achtergronden van bepaalde locaties en de rol die deze gespeeld hebben in de ontwikkeling van onze taal. Wanneer je hierna denkt dat het specifiek om in deze regio ontstane uitdrukkingen gaat, kom je bedrogen uit. De uitwerking is zeer vrijblijvend. De uitdrukking 'alle registers opentrekken' wordt bijvoorbeeld aan het Schnitgerorgel gelinkt, dat had willekeurig aan elk oud ander orgel in Nederland kunnen zijn. Girbe Buist heeft een vlotte pen, hij weet om in de trant van het boek te blijven waar de klok hangt, maar maakt zich niet altijd druk om de klepels. Zo is volgens hem Zwolle gesticht door Friese kooplieden (?!), misschien moet hij over dit nieuwe inzicht eens een artikel schrijven voor het *Zwols Historisch Tijdschrift*. Afgezien van deze kanttekeningen is het een aardig en vooral mooi uitgegeven boekje geworden.

Mededelingen

Woest in Zwolle: Erfgoedplatformavond 9 oktober en presentatie nieuwe tijdschrift

De eerste erfgoedplatformavond van het seizoen 2015/16 vindt plaats op vrijdagavond 9 oktober bij Waanders In de Broeren. Het wordt weer een gevarieerd programma rond het thema (oud) landschap rond Zwolle. Bioloog en ecooloog bij de provincie Overijssel Piet Bremer en professor Hans Mol, historisch geograaf, houden allebei een voordracht. Bij die gelegenheid zal ook het *Zwols Historisch Tijdschrift* nr. 3 van dit jaar gepresenteerd worden. Leading article hierin is *Heel oud bos in de gemeente Zwolle?!*, geschreven door Piet Bremer. Opgave vooraf is nodig, let op de aankondigingen.

Tentoonstelling Stedelijk Museum Zwolle *Van Voorst tot Voorst & Van Sonsbeek, twee ondernemende families*

26 juni tot en met 25 oktober 2015

In 1797 kocht Bernardus van Sonsbeek landgoed Den Alerdinck bij Laag Zuthem. Zijn kleindochter Pauline van Sonsbeek trouwde in 1875 met Joan Marie baron van Voorst tot Voorst. Tot op de dag van vandaag wordt het landgoed door de familie Van Voorst tot Voorst beheerd. De bewogen geschiedenis van beide families, het landgoed en hun verzekeringmaatschappij is recentelijk vastgelegd in het boek *Een toekomst waarborgen*, geschreven door Jan van de Wetering. Naar aanleiding van deze uitgave is in het Stedelijk Museum Zwolle een presentatie te zien over het leven van beide families en de geschiedenis van het landgoed. Zo zijn de tenues te zien die Roderic baron van Voorst tot Voorst droeg als kamerheer van koningin Juliana, een galatenuer van de Orde van Malta, bijzondere onderscheidingen, matrozenpakjes en veel foto's van de familie, notabelen en personeelsleden.

Tentoonstelling Historisch Centrum Overijssel *Zwolle in de Tweede Wereldoorlog*

Deze fototentoonstelling is verlengd tot en met 28 augustus. Aan de hand van bijzondere en veelal niet eerder gepubliceerde foto's uit het beeldarchief van het HCO en die van de Stichting Collectie Zwolle 1940-1945 wordt het alledaagse leven tijdens de Tweede Wereldoorlog getoond.

Met Schutte Tours naar de Nijmeegse Vierdaagse. Leden van
Foto uit de Zwolse Tippelaars en de Nijmeegse Vierdaagse. (Co

Boek wandelsportvereniging de Zwolse Tippelaars

Op 10 juli is in het HCO het boek *De Zwolse Tippelaars en de Nijmeegse Vierdaagse* gepresenteerd. Dit boek is door Willem Breunis samengesteld op basis van verslagen in het bondsblad en het clubblad van de (neutrale) wandelsportvereniging de Zwolse Tippelaars van hun deelname aan de Nijmeegse Vierdaagse tussen 1948 en 2013. Het boek bevat veel leuke oude foto's. De prijs bedraagt € 24,95. Het is te bestellen bij de auteur: Willem Breunis, Johan van Oldenbarneveltstraat 17, 8022 AX Zwolle, 038 4545500, breunisw@hetnet.nl

de Zwolse Tippelaars op het Maasplein in Nijmegen, juli 1953.
(lectie auteur)

Auteurs

Annèt H.M. Bootsma - van Hulten (1953) is historicus en werkt op freelance basis. Zij is sinds 2000 eindredacteur van het *Zwols Historisch Tijdschrift*.

Jan Gulikers (1947, tekst) en **Ad van Halem (1941, fotografie)** publiceerden eerder over de buurtschap *IJsselzone Zwolle* (2010) en het *Nationaal Landschap IJsseldelta* (2013). Beiden zijn als adviseur betrokken bij de Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta (SPLIJ+).

Wim A. Huijsmans (1948) was jarenlang als archivaris verbonden aan het Gemeentearchief Zwolle en na de fusie aan het Historisch Centrum Overijssel. Hij is nu als vrijwilliger betrokken bij diverse historische projecten.

Willem van der Veen (1932) werkte jaren als journalist (kunstredacteur) voor de *Zwolse Courant*. Daarnaast schreef hij onder meer jubileumboeken, theaterproducties, dichtbundels en vier delen *Zwolle in de achteruitkijkspiegel*. Van der Veen publiceert met vaste regelmaat in het *Zwols Historisch Tijdschrift*.

Henny (H.C.J.) Wullink (1944) was onder meer verbonden aan Philips in Den Haag en het Genootschap Het Oversticht in Zwolle. Daarvóór verbleef hij enige tijd in Suriname als radio-telegrafist van de TRIS (Troepenmacht in Suriname). Hij publiceert over aspecten van de Oost-Nederlandse kunst- en muziekgeschiedenis en adviseert incidenteel over orgelhistorische zaken. Hij was onder andere penningmeester van de Bachconcerten Grote Kerk Enschede en voorzitter van de niet opgerichte Stichting Quellhorst-orgel Zwolle i.o.

Colofon

Het **Zwols Historisch Tijdschrift** is een uitgave van de Zwolse Historische Vereniging en verschijnt viermaal per jaar. Leden van de vereniging krijgen het tijdschrift gratis toegezonden. Tegen overlegging van uw factuur (samen met uw legitimatiebewijs) heeft u tevens gratis toegang tot het Stedelijk Museum Zwolle.

Redactie Zwols Historisch Tijdschrift

Annèt Bootsma-van Hulten, eindredacteur,
Lydie van Dijk, Wim Huijsmans, Frank Inklaar, Harry Stalknecht,
Steven ten Veen, Jan van de Wetering

Redactieadres

Wipstrikkerallee 71, 8023 DV Zwolle
E-mail: annetbootsma@home.nl

Bestuur Zwolse Historische Vereniging

Henja van Nieukerken, voorzitter
Steven ten Veen, secretaris
Hilbert van der Zwaag, penningmeester
Jan Gulikers, Jan Kam

Website

www.zwolsehistorischevereniging.nl

Secretariaat Zwolse Historische Vereniging

Steven ten Veen, telefoon 038 4537299
Postbus 1448, 8001 BK Zwolle
E-mail: info@zwolsehistorischevereniging.nl

Ledenadministratie en contributie ZHV

Adreswijzigingen: via e-mail zhv@mijntijdschrift.com of
telefonisch 088 22667676
Opgave nieuwe leden: via www.zwolsehistorischevereniging.nl

Opzeggingen: vóór 1 oktober lopend kalenderjaar

Tarief lidmaatschap	25 euro per jaar
Bankrekening	NL46 INGB0005570775 tnv. Zwolse Historische Vereniging

Vormgeving, opmaak en druk ZHT

Vormgeving: Rob van den Elzen bno (†)
Vormgeving omslag: Buro 1 Hoog
Opmaak: Different Design Deventer
Druk: EPOS PRESS, Zwolle

ISSN 0926-7476 © Zwolse Historische Vereniging
Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, scan, microfilm of op welke
wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever.

GLAS-IN-LOOD

ONTWERPEN VAN
TRADITIONEEL TOT MODERN

RESTAURATIE

CONSERVATIE

BRANDSCHILDEREN

ADVIES

VOOR PARTICULIER
BEDRIJVEN, INSTELLINGEN
& KERKEN

LID OVG
GLAZENIERSVERENIGING TE GOUDA

ATELIER

OUD ITTERSUM

GLAS-IN-LOOD | NIEUW & RESTAURATIE

NIEUWE DEVENTERWEG 31
8014 AC ZWOLLE TEL.(038) 4656095
WWW.OUDITTERSUM.NL

Het Vrouwenhuis

ZWOLLE

Rondleiding op afspraak

038 422 48 23

www.vrouwenuiszwolle.nl

Voorstraat 46, 8011 ML Zwolle

historisch
centrum
overijssel

> stadsarchief
van Zwolle

www.historischcentrumoverijssel.nl

ÈPOS | PRESS

De kunst van het drukken

ÈPOS | PRESS FARADAYSTRAAT, 17 8013 PH ZWOLLE T +31(0)38 4673 450

INFO@EPOSPRESS.COM WWW.EPOSPRESS.COM